

БОЛГАРИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ, СРСР ТА КРАЇНАХ СНД

УДК 323.1 (=163.2 : 478)

БЪЛГАРИТЕ ОТ ТАРАКЛИЯ И ТАРАКЛИЙСКИ РАЙОН В МИНАЛОТО И ДНЕС

Е. Хатлас

Хатлас, Є. Болгари у Тараклійському районі в минулому і сьогодні

Тараклія розташована в південній частині Республіки Молдова. У місті та його околицях вже понад 200 років мешкають болгари, нащадки яких переселилися до Бессарабії з Балканського півострова. За час, що минув, вони втратили деякі елементи традиційної культури. На сьогодні вижили в першу чергу болгарські діалекти. Інші маркери, навіть вибір страв традиційної кухні, збереглися лише частково. Незважаючи на різні випробування і зміни, які їх супроводжували, присутність болгар у Тараклійському районі відчутна. Назагал вони не втратили своєї самобутності і самосвідомості, належності до болгарського народу.

Ключові слова: Тараклія, Тараклійський район, болгари, Молдова.

Хатлас, Е. Болгары в Тараклийском районе в прошлом и настоящем

Тараклія розположена в южной части Республики Молдова. В городе и его окрестностях вот уже более 200 лет проживают болгары, предки которых переселились в Бессарабию с Балканского полуострова. За истекший период они потеряли некоторые элементы своей традиционной культуры. На сегодняшний день выжили в первую очередь болгарские диалекты. Другие маркеры, даже выбор национальной кухни, сохранились лишь частично. Несмотря на различные испытания и изменения, которые их сопровождали, присутствие болгар в Тараклийском районе ощутимо. В целом, они не потеряли своей самобытности и этнического самосознания, благодаря которым считают себя принадлежащими к болгарскому народу.

Ключевые слова: Тараклія, Тараклийский район, болгари, Молдова.

Hatlas, E. The Bulgarians in the Taraklia district in the past and present. Taraklia city is located in the southern part of the Republic of Moldova. for 200 years. The city and its surrounding area were inhabited by Bulgarians, whose ancestors migrated to Bessarabia from the Balkan Peninsula. Living away from their ancient homeland, they lost some elements of their traditional culture. To date, they have preserved their language primarily as a Bulgarian dialect. Other markers and even a selection of traditional Bulgarian cuisine survived only partially. Despite the different experiences and changes that have accompanied the 200-year presence of Bulgarians Taraklia district, we can say that they have not lost their identity and ethnic consciousness of belonging to the Bulgarian people.

Keywords: Taraklia, Taraklia district, Bulgarians, Moldova.

Тараклія є град, розположен в южната част на Република Молдова. Селището є основано през 1813 г. от български преселници, които идват от българските земи след Руско-турската война през 1806–1812 г., по време на поредното масово изселване на болгари от родината им. Град Тараклія є административен център на Тараклийски район, който обхваща 674 км². Районът се състои от два анклав. Първият от тях є по-голям и заема площта, разположена около град Тараклія. Вторият є много по-малък и практически обхваща само град Твърдица и околността му. Тараклийски район се състои от 26 селища – два града, Тараклія и Твърдица (Твърдица є град от 2013 г.), и 24 села. По-голямата част от жителите на Тараклийски район са етнически болгари. През 2010 г. в Тараклія населението є около 15 000 души, предимно етнически болгари. Болгарите съставляват абсолютно болшинство не само в градовете Тараклія и Твърдица, но също и в някои села (Долна Албота, Горна Албота, Кайраклия, Кортен, Нови Кортен и Валя Пержей).

Авторът на тази статия посещава Тараклийски район и Тараклія на няколко пъти: през 2008, 2010, 2012 (два пъти) и 2013 г. Бяха проведени теренни изследвания и беше проучена съществуващата научна литература¹.

Обикновено има няколко характеристики, въз основа на които дадено национално малцинство или етническа група се открояват сред останалата част от населението на държавата, в която живеят.

Един от маркерите, отличаващи етническото малцинство във всяка страна, е кухнята, която е различна от тази на другите етноси в страната. В традиционната българска кухня има много на брой специфични храни и продукти като: баница, говеч, кебапчета, кюфтета, мешана скара, мусака, питка, пържолата, шишчета, шкембе чорба, шопска салата, таратор, топчета, карначета, наденица. Някои от тези ястия са с ориенталски корени. Много от тях имат различни местни варианти и имена и се правят в различни страни на Балканския полуостров, в Турция, а също в Иран и някои арабски държави. Като пример могат да се дадат кебапчетата, които в Румъния и Молдова се наричат „мититеи“ („mititei” или „mici”), в Сърбия „ћевапчићи“, в Босна и Херцеговина „сєварі“. Подобна храна авторът също яде в Египет (курорт Дахаб). Кюфтетата и пържолата се срещат в Египет („kofta”), в Турция („köfte”), в Албания („qofte”), в Румъния „pârjoala”. Шкембе чорба също има и в Турция с много подобно название („İşkembe çorbasi”). Авторът има наблюдението, че в баровете и ресторантите, разположени в Тараклийски район, не се сервира храна от типичната българска кухня. Подобна е ситуацията в границите на цялата историческа Бесарабия. Авторът на текста разполага не само с материали от Тараклийски район, но също така и общо взето от цялата южна част на Бесарабия – от Буджака (конкретно, от съседните села, които сега се намират в Болградски район, Одеска област на Украйна).

Данните, изпратени на автора от Даря Стоянова (Одеса) са следните: „баница (мили-на, зелник), говеч (има), кебапчета няма (употребява се рус. тефтели), кюфтета (употребява се рус. котлети), мешана скара (има), мусака (има), питка (има), пържолата (няма – употребява се рус. отбивные), шишчета (няма), шкембе чорба (агнешка чорба, чорба с овчо), шопска салата (има), таратор (има), топчета (употребява се рус. фрикадельки), карначе (карнаци)”⁴².

Втората информация ми е предоставена от Олга Неделчева-Водинчар (Одеса). Тя се отнася конкретно за Чийшии (село Чийшия – съвременно, на укр. Городне, на рус. Огородное – Болградски район, Украйна) и общо взето е валидна за цяла Бесарабия. Някъде названията са различни, като в най-близкото село Нови Троян. И така: „Баница (и при нас е баница, в Калчево примерно, на бабини в селото е милина. Срещат се и с други названия), говеч (в старо време явно се е използвало, сега го няма това название), но същото ядене го има, просто се използва друго име – картофена манджа или *овощное рагу*, руското); кебапчета (нямаме такова название. Прави се нещо подобно, молдовско, *мититеи*, точно кебапчета нямаме, няма ги същите подправки и технологията не се знае при нас); кюфтета (същите ги правим, само че са *котлети*, руско название); мешана скара (такова название не се използва; същото блюдо може да се направи и да се каже примерно *мясната нарезка*, ако там има пържолки, но като цяло, няма такова); мусака (нямаме); питка (досега си я има питката, но се прави много рядко, основно в семействата, където има възрастни хора); пържолата (нямаме название, използва се руското *отбивная*); шишчета (нямаме такова название, използва се думата *шашилык*); шкембе чорба (нямаме); шопска салата (нямаме; прави се и я наричат *гречески салат*, т.е. гръцка салата, но там се добавят и маслини); таратор (нямаме, не се разбира това блюдо от нашите хора); топчета (не се използва, казваме руското – *суп с фрикадельками*); карначе (да, казваме карнаци)”⁴³.

Третата кратка информация авторът на тази статия получи от Васил Кондов (от село Кортен, Тараклийски район): „...При нас със сигурност се правят: баница (или милина в някои села, напр. в моето – Кортен), питка, карначе, наденица, някъде, може би, и говеч, но вероятно само старите хора така още казват... Другите ястия май вече не носят тези названия, дори и да се правят, а са русифицирани, украинизирани или румънизирани”⁴⁴.

Четвъртата информация авторът на настоящата статия дължи на Вероника Гоженко (град Тараклия): „Относно „шкембе чорба“ като ястие си спомням, но названието не е същото. При нас казват чорба с черва или с шкембета. Имаме „лапатняк“ – баница с лапад (мисля, че е спанак), различни „манджи“ (пилешка, лукова, пиперюва, картофяна, фасулюва (боб), свинска – това са сосове с месо или зеленчуци), „зеле с ориз“ (може да е пекано в фурна), пекани картофи, „пудлучено“ (пекани чушки с пресни домати, люта чушка и чесън), „кръстачки“ (пържени със сирене, нещо като бюрек) и „примушенко“ (пържено от тесто само от яйца и брашно, посипано със захар), „сладко мляко с ориз“ за Великден, „пача“ (студена) и прочее. Трябва да си спомня, вече сме много повлияни от различни кухни. Но все пак много уважам своята, родната”⁴⁵.

Тези данни показват, че в Бесарабия (и конкретно в Тараклийски район) типичната българска кухня е оцеляла само частично. Някои ястия са изчезнали напълно, а други са променили името си (често на руски).

Като втори маркер може да бъде определено облеклото. В случая с българите, живеещи в Тараклийски район, то няма никакво значение. Тази част от етнографията им вече не съществува. В момента всички жители на този регион, независимо от националността, се обличат стандартно, както и другаде в Европа. Носители на старите традиции са само народните ансамбли.

Другото сигурно разграничение може да бъде религията. Българите са мигрирали към Бесарабия като православни християни. Те идват в Бесарабия – на място, където почти всички народи (молдовци, украинци, руснаци, гагаузи) също са православни. По този начин, от гледна точка на религията, местните българи не се различават от своите съседи. Днес в Бесарабия са много активни представителите на различните видове протестанти. Появата на протестантите в областта датира още от началото на ХХ в.⁶ В момента в селата и градовете на Тараклийски район, където българите представляват над 50% от населението, освен православни църкви действат и молитвени домове на различни други религии. Така например в Тараклия има една православна църква (църковъ Св. Георгия Победоносца), но има също и молитвени домове на баптисти и адвентисти, на Свидетелите на Йехова и на още две вероизповедания. В град Твърдица има православна църква (църковъ Св. Параскевы), но също и молитвен дом на баптистите. В старото българското село Кортен има само православна църква (Успение Пресвятой Богородицы). Идентична е ситуацията и в село Долна Албота (църковъ Св. Дмитрия). В село Вала Пержей има православна църква (църковъ Св. Николая) и молитвен дом на баптистите. В Кайраклия има православна църква (църковъ Покров Пресвятой Богородицы), но също и два молитвени дома на баптистите и още един на друго вероизповедание. Православни църкви има също в селата Горна Албота и Новоселовка. Само в село Нови Кортен няма никакъв сакрален обект. Но православна църква, както и молитвени домове на протестантите, се намират в село Светлий – Гагаузия. И двете села са свързани помежду си.

Както може да се види от изнесената информация, живеещите сега в Тараклийски район българи не са само православни. Някои от тях са свързани с различни протестантски групировки. Това явление обаче е подобно на актуалната ситуацията при всички други националности, живеещи днес в Бесарабия. Така че местните българи не се различават от своите съседи. Следователно религията не може да покаже разликата между българи, молдовани, гагаузи, руснаци, украинци.

Друг, много важен елемент на националната идентичност на всеки етнос със сигурност е собственият език – в този случай става дума за практикуването на българския език. Наблюденията на автора (извършената проверка) показват, че мнозинството българи в Тараклийски район говорят български. Познаването на езика на бащите, бабите и дядовците и прадедите е различно. Възрастните хора са по-склонни да говорят български от младите хора. На обществени места младите използват почти само руски език. Местните българи използват стария диалект, идентичен с този на техните прадеди, пристигнали в Бесарабия от старата си родина България. В използвания език има много думи от руски и украински. Българският книжовен език се използва практически само от местната интелигенция. Това са хора, които се занимават или са се занимавали с научна дейност в България, някои от тях – докторанти. В днешно време българите, живеещи в Тараклийски район, са билингвистични или мултилингвистични. В публичните пространства (офиси, училища, банки, ресторанти) ясно доминира руският език. Въпреки това, ако разговорът е на по-ниско ниво, местните български диалект се чува многократно, същата е ситуацията и в автобусите или микробусите. Местните студенти в Тараклийския университет говорят помежду си почти само на руски. Следователно употребата на местния български диалект се оказва много важен фактор за определяне на идентичността на тукашните българи. Българският език се явява специфична, определена културна норма. Когато българите казват „да“ и „не“, клатят глава обратно на общоприетите европейски стандарти. В случая с Бесарабия този български стандарт вече не съществува.

Важно е и въпросът как се идентифицират българите от Тараклийски район спрямо старата си родина България, също и спрямо Молдова. Наблюденията показват, че повечето от тях се чувстват етнически българи, но едновременно – и граждани на Молдова. За мест-

ните българи не са чужди българското знаме и герб. Често обаче се случва българското знаме да бъде поставено обратно, т.е. червеният цвят да е поставен отгоре. Може би това е остатък (в менталитета на местните хора) от времето на комунизма, когато червеният цвят беше най-важен – и сега това е причина за грешки (но тази интерпретация е само хипотеза на автора).

С цел запазване на своя език и култура българите от Тараклийски район имат възможност да изучават езика си в детските градини, училищата и в местния университет в град Тараклия. Но кметът (примар) на град Тараклия г-н Сергей Филипов твърди, че сега държавата не дава никакви пари за обучението на младежите на български език и че местните власти имат големи финансови проблеми по тази причина. Помага според възможностите си само българската държава. Местните млади хора могат да се запознаят с българския език, култура и традиции, а някои от тях – и да учат в България. В град Тараклия има български театър „Смешен петък“. В един комплекс с него се намира и читалището – типично българска институция. При всички важни български празници и мероприятия местните българи показват своя фолклор и обичаи. Има хубави народни ансамбли. През 2013 г. Тараклия празнува 200 години от своето основаване.

Следователно тук трябва да се постави въпросът за състоянието и умонастроенията по темата за етническата принадлежност на българското малцинство, живеещо в южната част на Молдова, в Тараклийски район. Понякога от някои тараклийци се чува мнението, че местните българи са обхванати от апатия. За разлика от гагаузите, българите в Молдова нямат никаква специална автономия. Също така няма консолидация и на българите, живеещи в Тараклийски район. Жителите на град Твърдица нееднократно правиха опит за интеграция с Гагаузия, конкретно с град Чадир Лунга. Авторът на статията често е чувал аргумента, че ако трябва да се ходи на лекар, до Чадър Лунга са едва 12 км, а до Тараклия – цели 40 км.

Независимо от различните несгоди и промени, съпътствали 200-годишното присъствие на българите в Тараклийския район, може да се каже, че те не са загубили своята идентичност и етническо съзнание на български народ. През този дълъг период от два века са настъпили дълбоки промени в съзнанието и навиците на местните българи. Един от факторите за съвременните български жители на Тараклийския район е голямото руско влияние, което води и до промени в менталитета. Показателно е това, което пише Вероника Гоженко от Тараклия, един човек с високо образование: „Защото забелязах, че все пак съм българка, но „руска“ българка. С друго мислене и виждане на нещата. Не мога веднага да реагирам на български текстове, дълбоко да навляза в съдържанието им и други подобни неща“. И още един фрагмент от същото писмо: „...но езиковата бариера и невъзможността за разбиране с по-малко думи ми правят пречки. Нали знаеш как е това, когато с родния ти език по-лесно се разбираш. А за мен, за съжаление, родният, с който мисля и се изяснявам добре – е руски“⁷. Но независимо от промените може да се каже, че българите от Тараклийския район през изминалите два века не се поддадоха на тотална асимилация. Ако българите, потомци на старите емигранти в различните части на Румъния, са изцяло асимилирани и вече принадлежат към румънския народ, то бесарабските българи до днес си остават българи и това е безспорният успех на тази голяма диаспора извън границите на Република България⁸.

¹ За българите в Бесарабия има богата научна литература. Например: *Мешчерюк, И.* Переселение болгар в южную Бессарабию 1828–1834 гг. (Из истории развития русско-болгарских дружеских связей). Кишинев, 1965; *Грек, И.* Болгары Молдовы и Украины: вторая половина XVIII в. – 1995 г. (Библиографический указатель литературы). Кишинев, 2003; *Калчев, К.* Българската етническа общност в Бесарабия (XIX–XX в.). Възникване, развитие, принос в общонационалните процеси. Велико Търново, 2009; Има също и публикации конкретно за Тараклийски район: *Новаков С. З.* Страници истории села Кортен (1830–1995) / С. З. Новаков, Н. Н. Гургууров. Кишиню, 1995; *Неделчев, Н.* Бесарабските българи в Тараклия. В. Търново, 1998; *Малешкова, А.* История на селото. / А. Малешкова, Д. Димов, Н. Куртев, В. Пержей. Кишинев, 1998; *Манолов, И.* Родословные древа с. Кайраклия (Ред. Н. Червенков). Кишинев, 2009; *Новаков, С. З.* Село Кортен. Времена и судьбы / С. З. Новаков, Н. Н. Гургууров. Кишинев, 2009; *Балкански, Т.* Бесарабски бележник / Т. Балкански, В. Кондов. Велико Търново, 2012; *Червенков, Н.* Тараклии – 200 лет / Н. Червенков, И. Думиника Т. 1. (1813–1940). Кишинев, 2013; *Atlas, J.* Bulgarzy w Besarabii – 200 lat historii. Poznan, 2014. 133 с.

² Личен архив Йержи Хатлас (по-нататък – Л.А., Й.Х.). Писмо от д-р Даря Стоянова (научен сътрудник на Одеския университет), 27.09.2013.

³ Л.А., Й.Х. Писмо от д-р Олга Неделчева-Водинчар от Одеса (журналист във вестника „Роден край“), 27.09.2013.

⁴ Л.А., Й.Х. Писмо от Васил Кондов, научен сътрудник от Тараклийския Държавен университет, 29.09.2013.

⁵ Л.А., Й.Х. Писмо от Вероника Гоженко (ст. преподавател от Тараклийския Държавен университет „Григорий Цамблак“ и докторант в СУ „Св. Климент Охридски“), град Тараклия, 01.10.2013.

⁶ *Квилинкова, Е.* Религиозност гагаузов и форми проявления религиозной идентичности (по етнографическим и архивным материалам XIX – первой половины XX в.) // Этнографические исследования в Республике Молдова (История и современность). Кишинев 2006, с. 342.

⁷ Л.А., Й.Х. Писмо от Вероника Гоженко..., 02.02.2013.

⁸ Авторът на този текст публикува вече две статии – на полски и на английски език, където има информация за българите в Бесарабия и по-точно в Тараклийски район (например за Тараклийския университет и за образованието в района, културата, обществените организации). Те са: *Atlas J. Bułgarzy w Republice Mołdowy // Między etnicznością a lokalnością. Pogranicze bułgarsko-gagauskie w Besarabii* (Pod red. J. Derlickiego). Warszawa 2012, s. 25–41; *Atlas, J.* The Bulgarian minority in Taraclia District and on the territory of Gagauzian Autonomy (Gagauz Yeri) and its official position in the Republic of Moldova // *Moldova: in search of its own place in Europe* (Edited by Natalia Cwicinskaja and Piotr Oleksy). Bydgoszcz 2013, pp. 111–119. В книгата, която излезе от печат през 2014 г. (*Atlas, J.* *Bułgarzy w Besarabii – 200 lat historii*), има материали за религията на бесарабските българи. Така, в настоящата статия има материали само по тези аспекти, които липсват в другите публикации (например – за кухнята).